

Din ve Ermeniler.

Din, yaklaşık üç bin yıl önce ilkel topluluklarda ortaya çıkmıştır. Dünya dinleri başlığı altında Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet sayılmaktadır (geçiş sırasına göre listelenmiştir); öyle ki bir dinin küresel olduğunun kabul edilebilmesi için dünya çapında önemli sayıda takipçisinin bulunması ve aynı zamanda herhangi bir ulus veya devlet topluluğu ile ilişkili olmaması gerekmektedir. Ayrıca bir din, dünya dini olarak değerlendirilirken tarihin akışına etkisi ve dağılım ölçeği de dikkate alınmaktadır.

Bu bakımdan Hinduizm bir dünya dininden ziyade genellikle ulusal bir din olarak anılmaktadır. Aynı zamanda bazı bilim adamları Hinduizm'i, dünyanın Hinduizm'lerinden biri olarak sınıflandırmaktadır. İlke itibariyle dinlerin dünya ve dünya dışı olarak ayrılması modasının artık geçmiş olduğu düşünüldüğünden, bu husus bilimde keskin bir şekilde tartışılabilir bir sorun olmaktan çıkmıştır.

Budizm yaklaşık 500 milyon, Hinduizm yaklaşık 900 milyon, Hristiyanlık yaklaşık 2.4 milyar ve İslamiyet ise yaklaşık 1.8 milyar insan tarafından benimsenmiştir.

Kenan yahut Khanaan (şimdiki Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail arasında bölünmüş) ve kuzey Mısır topraklarında hayat bulan Yahudiliğin tarihi M.Ö. 19. yüzyıla veya daha eskilere dayanmaktadır. Yahudilik, insanın Tanrı tarafından kendi suretinde ve benzerliğinde yaratıldığı doktrini tarafından derinleştirilen tek tanrıcılığı benimsemiştir. Bu din, dinî alanda insan yaşamının tüm yönlerini içermektedir. Yahudilik, hem dinî ve ulusal bir kimlik, hem de tüm günlük yaşamı belirleyen bir dizi reçeteye uyma zorunluluğudur.

M.Ö. VII.-VI. Yüzyıllarda Orta Asya'da veya Doğu İran'da Zerdüştlük ortaya çıkmıştır. Kurucusu Zerdüş (Zarathushtra) olan bu dini doktrini benimseyenler ateşe tapanlar olarak da nitelendirilmektedir. Bu öğretiyeye göre ışığın ve yaşamın kendisinde kişileştirildiği iyilik tanrısı Ahura Mazda (Hürmüz); kötülüğün, karanlığın ve ölümün kendisinde kişileştirildiği Anghro Manyu (Ahriman) ile sürekli bir mücadele içindedir. İnsan, Ahura Mazda tarafından yaratılmış olmakla birlikte düşünce ve eylemlerinde özgürdür; bu nedenle kötülüğün etkisine tabidir. Ancak düşünceleri, sözleri ve eylemleri olan bir kişinin görevi, Anghro Manyu'ya ve yardımcılara (kötü ruhlara) karşı savaşımdır. Nihayetinde ise iyilik, kötülüğe galip gelecektir.

Zerdüştlük, Hinduizm ve Hint-Avrupa putperestliği ile ilgili metinlerde ve inançlarda ortak bir kökene ve benzerliklere sahiptir. Hristiyanlığın da

Maniheizm ve Yezidiliğin oluşumunda önemli bir etkisi olmuştur; keza Zerdüştlüğün bir miktar etkisi de Yahudilik ve İslamiyet'te hissedilmektedir.

Bugün ise Zerdüştlük bir din olarak mevcut değildir. İran ve Hindistan'da küçük topluluklar bu pratiği sürdürmekte, ayrıca Batı ülkelerinde ve Sovyetler dağıldıktan sonra ortaya çıkan bölge ülkelerinde (çoğunlukla Tacikistan'da) az da olsa takipçisi bulunmaktadır. Çeşitli zamanlarda Zerdüştlük ve Hindular tarafından saygı duyulan bir ateş tapınağı olan "Ateşgah", Azerbaycan'ın başkenti Bakü'nün merkezine 30 km mesafedeki Surakhani Köyü'nün eteklerinde halen varlığını devam ettirmektedir.

Hristiyanlık M.S. I. yüzyılda, başlangıçta Yahudiler arasında ve o dönemlerde Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Filistin'de, Eski Ahit Yahudiliğinin Mesih hareketleri bağlamında ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık, varlığının ilk on yıllarında, diğer eyaletlere ve etnik gruplara yayılmış; ulusal bir din olan Yahudiliğin aksine büyüyerek bir dünya dini haline gelmiştir.

İslamiyet, M.S. VI. yüzyılın sonunda, putperestliğin hüküm sürdüğü Arap Yarımadası'nda ortaya çıkmıştır. İslamiyet, önceki tüm tek tanrılı dinlerin kurucularını peygamber olarak kabul etmektedir. Arabistan'da varlıklarını sürdüren kabileler, birkaç yüzyıl boyunca Yahudi ve Hristiyanlarla yan yana yaşadıklarından tek tanrıcılık fikrine aşina idiler. İslamiyet'te Zerdüştlük, Yahudilik ve Hristiyanlıkta da bulunan bazı benzerlikler söz konusudur. M.S. VII. yüzyıl itibarıyla Arap Yarımadası'nda az sayıda takipçisi bulunan Hristiyanlık, Akdeniz'in güney kıyıları da dâhil olmak üzere geniş bir alana yayılmış olsa da İslamiyet de hızla büyüyerek bir dünya dini haline gelmiştir.

Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nda 313 yılında resmen tanınan din ve 324'te de devlet dini olarak kabul edilmiştir. 298'den 363'e kadar olan dönemde Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olan Ermenistan eyaleti de bu şekilde Hristiyanlığı benimsemiştir. 387'de eyalet Romalılar ve Sasaniler arasında bölünmüş; eyaletin Sasani kesiminde yaklaşık 250 yıl boyunca Hristiyanların Zerdüştlere karşı ayaklanmaları olmuştur. Bu sırada bazı Zerdüştlük klanları ve kabileleri tamamen yok edilmiş, bazıları ise başka bölgelere veya ülkelere taşınmıştır. Yok edilen ve ayrılan klan ve kabilelerin mülklerine ve topraklarına da kilise ve büyük nahararlar (feodal beyler) tarafından el konulmuştur. Ermeniler ise Hristiyanlığı devlet dini ilan edecek şekilde bağımsız veya yarı bağımsız bir devlete hiçbir zaman sahip olmamıştır.

Zerdüştlük, Birinci Pers İmparatorluğu'nun (Ahameniş Devleti), Part Krallığı'nın ve İkinci Pers İmparatorluğu'nun (Sasani İmparatorluğu) resmi dini olmuştur.

Paganizm, Hristiyan teolojisinde ve tarihsel literatürde geleneksel ve Hristiyan olmayan dinler için kabul edilen bir terimdir. Çağımızın başlangıcında Küçük Asya topraklarında varlıklarını sürdüren geleneksel pagan dinlerinin (çok tanrıcılık) ideolojik potansiyelleri tükendiğinden veya azaldığından, on yıllardır bir kriz durumunda oldukları ifade edilebilir. Hristiyanlık için bu mevcut durum, verimli bir zemin haline gelmiştir. Yetkililerin muhalefetine ve acımasız misillemelere rağmen İsa Mesih'in öğretileri marjinal bir mezhepten hızla bir dünya dinine dönüşmüştür.

Ve bu dolaylı katılım, bazı Ermeni tarihçilerin 301'de "Büyük Ermenistan"'da sözde "kral" III. Trdat'ın Hristiyanlığın resmen kabul edildiğini iddia etmelerine yol açtı. Güya dünyada Hristiyanlığı resmi din yapan ilk ülke oldu.

Bununla birlikte, burada iki gerçek hokkabazlığın altı çizilmektedir. Birincisi, Ermenilerin hiçbir zaman bağımsız veya yarı bağımsız bir devleti olmadı. İkincisi, devlet olmadıkları halde, Hristiyanlığı devlet dini olarak nasıl ilan edebilirler?

Ermeni sahtekarlarına hatırlatılmalı ki, hala 71 yılında Roma İmparatoru Vespasianus, Küçük Ermenistan eyaletini lağvederek Kapadokya eyaletine dâhil etmiş; 1515 yılından itibaren Kapadokya olarak adlandırılan il de ortadan kalkmıştır. Böylece Kapadokya, artık yalnızca Türkiye'nin orta kesimindeki turistik ve tarihî bölgeye (Nevşehir, Kayseri, Aksaray ve Niğde illerinin sınırları içinde kalan toprakların bir kısmı) işaret eden bir isimlendirme olarak kalmıştır.

Büyük Ermenistan satraplığı (il), M.Ö. 250-M.S. 227 yılları arasında Part İmparatorluğu'nun, 227'den sonra Sasani İmparatorluğu'nun, 591 yılından sonra da Arap Halifeliğinin bir emirliği (vilayeti) olan Al-Arminiya'nın bir parçası olmuştur. 889'dan sonra ise bu isimlendirmeye rastlanmamaktadır.

Hristiyanlık, ortaya çıkışından kısa bir süre sonra Ermenistan eyaletinde benimsenmiştir. Kilise geleneğine göre Ermenistan'daki Hristiyanlığın kutsal havariler Thaddeus ve Bartalmay tarafından vaaz edildiğine ve böylece Ermenistan'daki kilisenin kurucuları olduklarına inanılmaktadır.

Efsaneye göre havariler Thaddeus ve Bartalmay, Küçük Asya'da Hristiyanlığı vaaz etmiştir. Judas Thaddeus'un İsa Mesih'in kardeşi veya Alpheus'un Havari James'i olduğu henüz kanıtlanmamıştır. Ermeni tarihçiler, "Thaddeus ve Bartalmay'ın Artaşat'ta (Erivan'a 30 km mesafede bir şehir) bir araya gelerek Ermenistan'da Hristiyanlığı vaaz ettiklerini" ve Ermenistan'da paganlar

tarafından öldürüldüklerini iddia etmektedir. Thaddeus öldürülmüş ve İran'ın Urmiye eyaletine bağlı ve şu anda Çaldıran bölgesinde yer alan tarihî Vaspurakan eyaletinde toprağa verilmiştir. Bartalmay da öldürülmüş ve Alban şehrinde defnedilmiştir. Ortodoks geleneği onu Bakü şehri ile özdeşleştirirken, diğer bir iddiaya göre ise şimdiki Türkiye'nin güneydoğusunda gömülüdür.

Ermeni ve Ermeni yanlısı tarihçilerin yorumlarına göre Ermeni Hristiyanlığı, Ermenistan'ın aydınlatıcısı ve tüm Ermenilerin ilk katolikosu olan Aziz Gregory'den (Gregorius Fostyr veya Photitis, 252-326) kaynaklanmaktadır. Ermenilerin tarihini yazmaya başlayan ilk Ermeni tarihçiler, Gregory'nin Arşakların kraliyet hanedanının bir kolu olan Part soyluları Suren-Pakhlav'ların bir üyesi olduğunu ve onların akrabası olduğunu belirtmektedir. Arşakların, Part kralları olduğu bilinmektedir. Ermeni tarihçi Agafangel (V.-VI. yüzyılın başları) kendi kitabında, Gregory'nin babası Part Apak veya Anak'ın Ermenistan eyaleti valisi Hüsrev'i (yaklaşık 238 yılı) öldürdüğünü, be sebepten kendisinin ve tüm ailesinin yok edildiğini belirtmiştir. Yine Agafangel'e göre Anak'ın en küçük oğlu, evini Kapadokya Kayseriya'sına (Caesarea, şimdi Kayseri, Türkiye) taşımayı başarabilen bir Hristiyan hemşire tarafından kurtarılmış ve bu çocuk Gregory adıyla vaftiz edilerek Hristiyan öğretileriyle yetiştirilmiştir. Ardından Gregory Roma'ya giderek Hüsrev'in oğlu Tiridates'in (veya Trdat III) hizmetine girmiştir.

İlk Ermeni tarihçilerin, Ermeni halkının ve Ermeni Hristiyanlığının tarihini aktarırken pek çok hata yaptıkları açıktır; zira Anak'ın 238 ve 252 yıllarında Hüsrev'i öldürmüş olması pek olası değildir.

III. Trdat, II. Hüsrev'in oğludur. Bazı tarihçiler 252'de Pers ajanı Anak'ın, Part Kralı I. Şapur'un emriyle, III. Trdat'ın babası II. Hüsrev de dâhil olmak üzere Ermenistan valisinin tüm ailesini öldürdüğünü aktarmıştır. Anak, aile fertlerinin birçoğu yakalanarak idam edilirken, birisi 'Geleceğin Aydınlatıcı Gregory'si' olan iki oğlu Kayseriya'da saklanmış ve III. Trdat Roma İmparatorluğu'na kaçmıştır.

Dönemin araştırmacıları, Anak'ın Arşakid klanından olduğunu, Hüsrev'in akrabası, hatta kardeşi olduğunu aktarmaktadır. Trdat 287'de, büyük olasılıkla 250'lerde doğmuş, II. Hüsrev suikastı ise 252'de gerçekleşmiş. Yani babası öldürüldüğünde hayatta bile değildi.

III. yüzyılın ikinci yarısında Roma ve Sasani imparatorlukları arasında savaşlar olmuştur. Büyük Ermenistan valisi Romalıları desteklemiş, bu nedenle Sasaniler tarafından öldürülmüştür. 296'da Persler Ermenistan'ı ele geçirmiş ve III. Trdat kaçarak 299'da tekrar Büyük Ermenistan vilayeti'nde Roma valisi olmuştur.

I. Tiridates (veya Trdat I): M.S. 62-88 yılları arasında Büyük Ermenistan valisi; M.S. 62-428 yılları arasında hüküm süren ve Part Hanedanının bir dalı olan Arşak Hanedanının kurucusudur.

Arşak Hanedanı: Part Arşak'ın bir kolu olan ve Ermenistan eyaletinde kurulan bir hanedan (M.S. 51-428).

Büyük II. Hüsrev (?-287): Arşak Hanedanından Ermenistan valisi. Bazı kaynaklar ölüm tarihini 287, bazıları 252, bazıları ise 268 olarak vermektedir. Ermenistan Valisi II. Tiridates ile adı bilinmeyen bir annenin oğludur. II. Hüsrev, baba tarafından dedesi I. Hüsrev'in adaşdır. Amerikalı tarihçi Nina Garsoyan'ın (Bizans, Orta Doğu ve Ermenistan tarihi uzmanı) belirttiği gibi, Ermeni kaynaklarında II. Hüsrev genellikle büyükbaba I. Hüsrev ile karıştırılmaktadır.

Ancak karışıklık sadece isimlerde değil, terimlerde de var. Feodal klanların liderlerine "prens", eyalet valilerine "krallar", Büyük Ermenistan eyaletine "Büyük Ermenistan Devleti" vb.

II. Hüsrev, 287'de vali olduktan sonra yönetiminin ilk yıllarında, 279'dan beri eyalette Gregory Lusavoriç tarafından yayılmakta olan Hıristiyanlığa ciddi şekilde baskı uygulamıştır. Ermeni kaynakları, onun aynı zamanda Roma'da bulunduğunu ve Trdat'a hizmet ettiğini belirtmektedir.

V. yüzyıl Ermeni tarihçilerinin aktardığına göre 287'de Trdat, Gregory ve Roma lejyonları eşliğinde bir hükümdar olarak Ermenistan'a gelmiştir. Gregory, Tanrıça Anahit'in tapınağında (pagan tapınağı) fedakârlık ritüeli gerçekleştirilirken fedakârlık yapmayı reddetmiş, sonrasında da Anak'ın oğlu olduğu ortaya çıkmış ve hapse atılmıştır.

Bir Hristiyan olarak Gregory, bir pagan olan Trdat'ın yanında ona hizmet etmiştir. Gerçek şu ki, büyük olasılıkla, Ermenistan eyaletine vali olarak gelen Trdat, babasının katili ve Hristiyanlığın yayıcısı olan kişinin oğlunu hapse atmıştır. Onu öldürmemesinin ardındaki muhtemel sebepler ise Gregory'nin kendisiyle aynı soydan gelen Arşakların bir temsilcisi olmasından kaynaklanan akrabalık bağı, Trdat'ın zannedilenden fazla ılımlı olması ya da aslında Gregory diye birinin aslında hiç olmaması, yani aktaran tarihçinin bir kurgusu olmasıdır. Zira 296-299 yılları arasında Trdat sürgünde iken Gregory'nin hapiste olduğu ve Perslerin onu fark etmediği hususları tartışmalıdır.

Anahit, Ermeni mitolojisinde ana tanrıça olup doğurganlık ve aşk tanrıçasıdır. Aramazd'ın kızı (veya karısı) olduğuna inanılmaktadır. Pers tanrıçası Aredvi Sura Anahita'nın (İran mitolojisinde su ve bereket tanrıçası) kültü, M.Ö. I. yüzyılda

Ermenistan eyaletine yayılmıştır. M.S. III. yüzyılda Ermenistan eyaletinde Zerdüştlük ve Helenistik kültürün yayılması sırasında Aramazd, Ermeni mitolojisindeki yüce tanrı, göğün ve yerin yaratıcısı, bereket tanrısı, tanrıların babasıdır. Adı, Zerdüş yaratıcı tanrısı Ahura Mazda'nın (Ormazd) adının İran biçiminden gelmektedir. Movses Horenatsi (Ermeni tarihçi; 410-490), Ermeni panteonunda dört Aramazd olduğunu bildirmiştir.

Ermenistan tarafından Hristiyanlığın kabulü, kutsal bakirelerin şehit edilmesiyle yakından bağlantılıdır. Efsaneye göre Gayane (Gaiana), Ripsime (veya Ripsimia) ve otuz beş kız, Roma yakınlarında bulunan St. Paul Manastırı'nın acemileriydi. Gayane, bakirelerin yaşadığı St. Paul Manastırı'nın baş rahibesiydi (manastırın başı) ve manastırda yaşayan bakireler arasında Ripsime'nin güzelliği dikkat çekmekteydi. Ermeni tarihçi Agafangel'in efsanesine göre Gayane, geçmişte soylu bir Roma evinde hemşirelik yapmış ve Ripsime'yi Hristiyanlık değerleri çerçevesinde büyüterek yetiştirmiştir.

V. yüzyıl Ermeni tarihçisi Agafangel, "Ermenilerin Dönüşümü Tarihi" kitabında IV. yüzyılın başında Ermenilerin paganlıktan Hristiyanlığa geçmesini ve Hristiyanlığın Ermenistan'ın "devlet dini" olarak kabul edilmesini anlatmıştır. Wikipedia, Agafangel (Agatangelos veya Agatangehos) hakkındaki biyografik verilerin korunmadığını bildirmektedir. Efsaneye göre, Büyük Çar III. Trdat'ın yardımcısı ve Aydınlatıcı Gregory'nin kuzenidir.

Agafangel nasıl olur da "Kral ve Gregory" öldükten sonra 100 yıl veya daha fazla yaşayıp çalışmış?

Başka bir kaynak, 301'de İmparator Diocletianus'un (284-305 yılları arasında Roma İmparatoru) hükümdarlığı döneminde Roma'nın dağlık bölgelerinde, St. Paul Manastırı'nda yaşamış Başrahibe Gayane liderliğinde 40 Hristiyan kızın (bazen 36 veya 37 kız olarak da aktarılmaktadır) Ermenistan'a geldiğini bildirmektedir. Ripsime, imparatoru güzelliğiyle büyülemiş, ancak onun iradesine boyun eğmek ve karısı olmak istemediğinden, arkadaşlarıyla İskenderiye'ye (Akdeniz kıyısında bir liman, Mısır) sığınmıştır. Efsaneye göre Tanrı'nın Kutsal Annesi (İsa Mesih'in annesi) kızlara görünmüş ve onlara Ermenistan'a giden yolu göstermiştir.

Rahibe, hayatını manastırda ibadet etmeye, okumaya ve çalışmaya adanmıştı. İmparatorun onu nerede ve nasıl gördüğü konusu bir soru işaretidir.

Gürcü geleneğine göre ise azizler önce Aziz Nina (veya Nino) ile tanıştıkları Kudüs'e kaçmış, oradan da Ermenistan'a giderek Vağarşapat'ta (veya

Vagharshapat, Ermenistan Cumhuriyeti'nin Armavir bölgesinde bir şehir, ikinci adı Eçmiadzin'dir) bulunan bir üzüm bağının yakınındaki manastıra yerleşmişlerdir. Bazı kaynaklar, kızların Asur'un Nisibin şehrinden (şimdi Türkiye'nin güneydoğusunda, Suriye sınırında yer alan Nusaybin ilçesi) geldiğini yazmaktadır. Nino ise Kapadokyalıydı (Türkiye'nin orta kesiminde bir bölge). Nino'nun Kudüs patriği olan amcası, onun geleneksel öğretilerle yetiştirilmesine nezaret etmiş, ardından Nino'yu Roma'ya göndermiştir. Büyük olasılıkla Nino, bu dönemde Roma'daki kızlara katılmıştır.

324 yılında St. Paul'un mezar yerinde küçük bir bazilika (dikdörtgen tipte bina tipi) inşa edilmiştir. Aziz Paul Büyük Tapınağı ise 386-389'da inşa edilmiştir; diğer bir deyişle o zamanlar St. Paul Manastırı henüz yoktur. O dönemde Kudüs'te az sayıda Hristiyan bulunmakta ve Hristiyanlığın gerçek güce sahip olduğu tek bölge Kayserya (Caesarea – Kayseri, Türkiye) idi. Bu anlamda mantık itibarıyla Kızların Kayserya'ya yerleşmesi gerekirdi.

Gayane isminin kökeni Yunancadır ve “şanlı, dünyevi” anlamlarına gelmektedir. Ripsime isminin kökeni de Yunancadır ve “fırlatma, reddetme” anlamlarına gelmektedir. Efsaneye göre Gayane, Romalı bir aileyi Hristiyanlığa döndüren ve uzun yıllar hizmet eden yetişkin bir kadındı. Asıl görevi Ripsime'ye bakmak olan Gayane, onun hemşiresiydi. Her ne kadar Ermeniler, Aziz Gayane'nin mezarının Eçmiadzin'de kendi adını taşıyan tapınakta olduğunu iddia etse de bu bilgi yalan ve kurgudan ibarettir.

Ripsime ise Roma'nın soylu vatandaşlarının kızıydı. Hemşiresi Gayane tarafından Hristiyanlığa döndürülmüş ve yine onun tarafından kurulan topluluk için ailesini ve evini terk etmiştir. Tarihçi Agafangel'e göre İmparator Diocletianus, Ripsime'ye âşık olmuş, ancak Ripsime bekârlık yemini ettiğinden, mensubu olduğu topluluk Roma'yı terk etmek zorunda kalarak Ripsime'nin ömrünü tamamlayacağı günümüz Vağarşapat sınırlarına ulaşmıştır. Cenazesi, adını taşıyan Eçmiadzin Kilisesi'ne gömülmüştür. Tüm bu iddialar da ayrıca yalan ve kurmacadır.

Gürcitan'ın vaftizcisi Nina da Ripsime gibi asil ve saygın bir aileden gelmektedir. Kapadokya'nın Kolastra şehrinde (şimdiki Türkiye'nin Konya ilinin Gökyurt köyü) doğmuştur. Babası Zavolun, Büyük Şehit George'un bir akrabası olup annesi Susanna, Kudüs Patriği'nin kız kardeşidir. Nina'nın ebeveynleri de Hristiyan idi.

Ripsime'ye katılmadan önce Aziz Nina, İberia'yı (Gürcistan) vaftiz edeceğine dair bir vizyon almıştır. Ripsime idam edildiğinde ölümden kaçmayı başararak misyonunu yerine getirmiştir: Hristiyanlığı Gürcistan'a getirmiştir.

O yıllarda Kudüs patrikleri Imenei (260-298), Zamvda (298-300) ve Hermon (300-314) idi. Nina'nın babasının adı Zabulon ise, büyük olasılıkla Patrik Zamvda onun amcasıydı.

Ermeni geleneği, zalimlerin elinde ölümden kaçan Aziz Nina gibi başka bir bakirenin adını anmaktadır: Ermeni Apostolik Kilisesi'nin bir azizi olan Bakire Mane. Mane, Ekegaets ilindeki Ermeni şehri Yerznka'ya ulaşarak keşiş olmaya karar vermiş, Sepuh Dağı'nda (Ermenistan'ın Syunik bölgesinde bir dağ zirvesi) bir mağara bulmuştur ve orada yirmi yıldan fazla yaşamıştır.

Diocletianus, kaçan Hristiyan kadınları bulmak için imparatorluğun tüm eyaletlerine mektuplar göndermiştir. Trdat da de böyle bir mektup almıştır. Mektubunda Diocletianus ona, topluluğun geri kalanını elinde tutabileceğini yazarak Ripsime'nin Roma'ya gönderilmesini istemiştir. Ripsime'nin güzelliği, onunla evlenmeye karar veren Trdat'ı şaşırtmıştır.

Ancak bu noktada da bazı muğlak durumlar ve soru işaretleri mevcuttur. Manastırdaki kızların Roma imparatorundan nasıl kaçtığı; Kudüs, İskenderiye ve Kapadokya'yı ziyaret ettikten sonra Ermenistan'a gittikleri söylene de herhangi bir bağlantılarının bulunmaması bunlardan bazılarıdır. Yine Roma'nın Ermenistan eyaletinin hükümdarının imparatora itaat etmeyerek Ripsime'nin kendisiyle evlenmek istemesi de ayrıca soru işaretidir. Trdat'ın onu karısı olarak alması ve direnişle karşılaşması, tüm kızların şehit edilmesinin emredilmesi, ancak bu durumdan Nina ve Mane'nin nasıl kaçtıkları muğlak hususlardır. Buradan anlaşılmaktadır ki tüm bunlar Agafangel'in eseri olan bir kurgudur.

“Masal” bununla da sınırlı değildir. Kızların infazı, Trdat'ta şiddetli bir sinir hastalığına yol açan güçlü bir zihinsel şoka neden olduğu belirtilmiştir. 5. yüzyılda insanlar bu hastalığa “domuz” adını verdiğinden, heykeltıraşlar Trdat'ı bir domuz başı ile tasvir etmiştir. İddiaya göre, valinin kız kardeşi Hosrovdut defalarca rüya görmüş. Trdat'ı, 13 yılını bir taş çukurunda geçirdikten sonra (15 veya 17 yıl olduğu da söylenmektedir) serbest bırakılacak Gregory iyileştirebilecek. 66 günlük dua ve vaazın ardından Gregory, Hristiyanlığı “Ermenistan'da devlet dini” ilan edecek Trdat'ı iyileştirmiştir.

Kayseryalı Leontius (Ö. 337) Kapadokya'daki Kayserya piskoposuydu. Çocukluğunda Gregory ile arkadaşı. Eski bir pagan tapınağı şehri olan Aştişat,

bazı dönemler Büyük Ermenistan eyaletinin bir parçası olmuştur. Gregory, Kayseryalı Leontius tarafından yönetilen Kapadokya piskoposlarının görevlendirmesiyle Kayserya'ya gitmiştir. Tören Vağarşapat'ta değil, havariler tarafından kurulan ana piskoposluk koltuğunun uzun süredir bulunduğu uzak Aştişat'ta (Ashtishat; şimdiki Türkiye'nin Muş ilindeki Yüce-tepe Köyü) gerçekleşmiştir. Trdat, tüm prenslerle birlikte Gregory tarafından vaftiz edilmiştir. 301 yılında Hristiyanlığı devlet dini ilan eden Ermenistan, dünyadaki ilk Hristiyan devleti olarak kabul edilir.

Bir başka hikâyede ise Ripsime ve arkadaşları 290 yılı civarında Ermenistan'da şehit olmuşlardır. Bazı kaynaklar, 304 yılı civarında şehit edildiklerini bildirirse de bu bilgi, Trdat'ın 301 veya 302'de Hristiyanlığı kabul ettiği ve ardından Hristiyanlığın "Ermenistan'ın devlet dini" olarak ilan edildiğine dair bilgilerle çelişmektedir.

Açıkçası, zulüm en geç 312'de sona ermiştir. Manastırdaki kızlar saklanmak zorunda kalmışlardır. Modern Ermenistan'da görünmeden önce İsrail'i, kuzey Mısır'ı ve orta Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Şayet zulüm 303'te başlasaydı, böyle bir yolculuk birkaç yıl alacaktı.

Başka bir Ermeni anlatımına göre Trdat, bütün bakirelerin öldürülmesini emretmiş ve Ripsime en şiddetli işkencelere maruz kalmıştır. Korkunç bir işkence sırasında Ripsime dilinden mahrum edilmiş, rahmi kesilmiş, öldürülerek vücudu parçalara ayrılmıştır. Dokuz gün sonra Aziz Gregory, Kutsal Şehitlerin kalıntılarını bularak onları toprağa gömmüştür. Sonra Aziz Gregory Lusavoriç şehitler adına şapeller yaptırmıştır. Gregory o sırada hapistedir. Trdat, 299'da tekrar vali olmuş ve Gregory'yi en az 13 yılını geçireceği hapis haneye göndermiştir. Buna göre Gregory zindandan 312 yılından daha erken ayrılmamıştır.

Başka bir efsaneye göre ise Varaga Dağı (Türkiye'nin Van ilinde bulunan Ereğ Dağı) yakınında Aziz Ripsime, miras aldığı Rab'bin Haçı'nın bir parçası olan kutsal tahta haçı boynundan çıkararak Ermeni topraklarında bırakmıştır. Bu kalıntının 7. yüzyılda mucizevi bir şekilde bulunmasının ardından Ermeni Apostolik Kilisesi, haç bayramlarının yanı sıra "Varaga Dağı'ndaki Haçın Bulunması Bayramı"nı da kutlamaya başlamıştır. Ancak kızların dağlara özel olarak bir "kutsal tahta haç" bırakmak için gitmesi ve dağlarda mucizevi bir keşfin bu şekilde gerçekleşmesi hususları da açıklanmaya muhtaçtır.

Efsaneye göre Nina saklanmayı başarmış ve kuzeye gitmiştir. Bu tarih Sebastia'da (şimdiki Sivas, Türkiye) Kırk Sebastian Şehitleri olayı vuku bulduğunda, yıl 319 veya 320 idi. Kırk Sebastian Şehitleri, 320 yılında İmparator Licinius döneminde Sebastia'da İsa'nın inancı için şehit olan Hristiyan askerlerdir. Ortodoks Kilisesi onları her yıl 9 Mart'ta anmaktadır.

Gregory, 5. yüzyılın ortalarına kadar var olan ve miras yoluyla Ermeni kilisesinin başına geçen Grigorid klanının kurucusudur. Başpiskopos Leonty, Gregory'yi eyalet patriği rütbesine adamıştır. O dönemde Ermenistan eyaletinde hüküm süren Arşakid Hanedanının bir kolu olan Surenlerin Part ailesine mensuptur. Suren klanının başı, M.Ö. 3. yüzyılda ilk Part Şahını taçlandırma onuruna sahipti. Arşakların yenilgisinden ve ardından Sasanilerin yükselişinden sonra Surenler, Sasanilerin tarafına geçerek onlara hizmet etmeye başlamıştır.

Partların kendi adı, Farsça'da "kahraman" anlamına gelen "Pahlavan"dır.

Diocletianus, 284'ten 305'e kadar imparator olarak hükmetmiştir. Sonrasında hastalanarak gönüllü olarak iktidarından feragat etmiş ve 311'deki ölümüne kadar Salona şehrinde (şimdiki Hırvatistan'ın Split şehri) bulunan mülkünde inzivaya çekilmiştir. 303'te Diocletianus, Hristiyanlara baskı kurmaya başlamış, kiliselerin kapatılmasını ve kitapların imha edilmesini emretmiştir. Trdat ise Gregory'yi Hristiyanlıktan vazgeçmeye ikna etmeye çalışarak onu bir kuyuya atmıştır. 303 yılı civarında Gayane, Ripsime ve Roma manastırından diğer kızlar Roma'dan kaçmış ve 306'ya kadar gelmedikleri Büyük Ermenistan'da saklanmışlardır. Hristiyan olan kızlar, pagan inancına sahip Trdat tarafından tecavüze uğrayarak öldürülmüştür.

Bir süre sonra Trdat av esnasında arabadan veya attan düşerek ağır yaralanmış ve akıl sağlığını yitirmiştir.

312'de Büyük Konstantin iktidara gelmiş ve Hristiyanlığı resmi din ilan etmiştir. Ondan sonra, Roma İmparatorluğu'nda, daha sonra da Bizans'ta aslî ve hatta izin verilen tek din Hristiyanlık olmuştur. İmparator Konstantin, tek bir tanrıya inanmanın ülkeyi sakinleştireceğine inanmıştır.

Ermenistan bir Roma eyaletiydi ve imparatorluktaki olaylar eyaletlere kadar ulaştı. Buna göre 318'de Trdat, Vağarşapat'taki tüm nahararları ve nüfuzlu kişileri toplamıştır. Böylece Hristiyanlığa dönmeye karar verilerek eyalette büyük bir prens grubu oluşturulmuş ve Gregory, piskopos olarak kutsanması için Kapadokya'daki Kayserya'ya Başpiskopos Leontius'a gönderilmiştir. Sonrasında geri dönen Gregory, Zerdüşt tanrılarının iki tapınağını yıkmıştır.

Böylece Roma'nın Büyük Ermenistan eyaletinde Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır.

Amerikalı tarihçi Nina Garsoyan, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu olayın zamanına ilişkin görüşlerin 284 yılı yerine 314 olarak güncellendiğini, ancak yürütülen daha kapsamlı araştırmaların açıkça daha sonraki bir tarihi gösterdiğini belirtmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Ermeniler yüzyıllardır tarihi çarpıtarak sunmaktadır.

Aydınlatıcı Gregory'nin en küçük oğlu olan I. Aristakes (II. Ermeni Katolikos – 325-333) Kapadokya'da doğmuştur. 325 yılında I. Aristakes, Ermeni Kilisesi'nin temsilcisi olarak İznik'teki (şimdiki Türkiye'nin İznik ilçesi) Birinci Ekümenik Konsil'e gitmiş ve adı Konsil'in tapularına diğer büyük isimlerle birlikte kaydedilmiştir. Bunlar Kilise Babaları olarak da adlandırılmaktadır. Büyük Ermenistan eyaletinin bir temsilcisi olarak, varışta Gregory tarafından onaylanan Symbolum Nicaeum'u getirmiştir.

I. Vrtanes – (Ermeni Katolikosu – 333-341), Kapadokya'nın başkenti Kayserya/Mazaka'da (şimdiki Türkiye'nin Kayseri şehri), Gregory'nin en büyük oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kardeşinden sonra katolikos olmuştur. Gregory ve I. Husik adlarında iki oğlu vardır.

I. Husik, Ermenistan eyaletinin dördüncü katolikosudur (341-347). Şehit olarak onurlandırılmıştır. Ailesinin paganizme karşı mücadelesini sürdürmüştür. Hristiyanlığın artan etkisi, eyaletin hükümdarı Tiran (VII. Tigran) ile bir çatışmaya neden olmuş, bu durum 347'de tatillerden birinde Husik'in Tiran'ın kiliseye girmesini yasakladığı noktaya ulaşmıştır. Misilleme olarak valinin adamları Husik'i öldürmüştür. Husik'in ölümünden sonra Paren, aralarında Vasak Mamikoni, Meendak Rushtuni, Andovk Syuni ve Arshavir Kamsarakan'ın da bulunduğu eyaletin nüfuzlu nahararları ile birlikte, kendisinin Ermenistan eyaletinin katolikosu olarak atanma töreninin yapılacağı Kayserya'ya gitmiştir.

325'ten 353'e kadar 28 yıl boyunca Ermenistan eyaletinin Hristiyan Kilisesi'ne dört katolikos önderlik etmiştir. Nerses I, 20 yıl katolikosluk yapmıştır. Nerses, gençliğini Kayserya'da geçirmiş, burada Mamikoni ailesinden Sandukht ile evlenmiş, sonrasında katolikos olacak olan Isaac adında bir oğulları olmuştur.

Nerses, Hristiyan dünyasında kilisenin en başından beri birliğinin sağlanamadığını ve yakın gelecekte de bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını anlamıştır. Herkes herkese düşmanca davranmakta ve sadece kendisini gerçeğin uzmanı ve koruyucusu olduğunu iddia etmekteydi.

353-373 yılları arasında Ermeni Apostolik Kilisesi katolikosu olan Büyük Nerses, Ermeni Kilisesi'nin babalarından Lusavoriç Gregory'nin ailesindedir. Nerses, eşinin ölümünden sonra Mamikoni ailesinin desteğiyle vali II. Arşak'ın yaverliğine atanmış, 353'te ise katolikos seçilmiştir.

Roma'nın Ermenistan eyaletinin yeni valisi Pap, katolikos ve nahararlar ile iyi geçinememiş, bu çatışma nedeniyle Nerses onun kiliseye girmesini yasaklamıştır. Ateşkes bahanesi altında Pap'ı, Katolikos'u masasına davet ederek onu 373 yılında zehirlediği tahmin edilmektedir. Romalılar daha sonra 374'te vali Pap'ı öldürmüştür. Sonraki 13 yıl boyunca Ermenistan eyaletindeki kiliseye 3 katolikos önderlik etmiştir. Sonunda I. Nerses'in oğlu ve Lusavoriç Gregory ailesinden I. Isaac katolikos olmuştur.

I. Isaac, faaliyetleri Ermeni dilinin ve Ermeni halkının inşa edilmesiyle ve İncil'in Ermeniceye çevrilmesiyle ilişkilendirilen onuncu katolikostur. Müjde konularında şarkı söylemeye yönelik vaazların ve şenlikli manevi ilahilerin yazarıdır. Bazı kaynaklara göre Isaac Partev, Nerses'in oğlu olarak Konstantinopolis'te doğmuştur ve ailesi Aydınlatıcı Gregory'nin soyundan gelmekteydi. Partev (Part) takma adı, Aydınlatıcı Gregory ailesinin Part kökenli Arşak Hanedanına ait olduğu gerçeğinin onuruna kendisine verilmiştir.

Wikipedia'da konuya ilişkin aktarılan bilgiler şu şekildedir:

“Eski zamanlarda, İskit kökenli göçebe Massaget kabileleri (eski İran kaynaklarında Saki), yaklaşık olarak M.Ö. III. yüzyılda Orta Asya bozkırlarında yaşamıştır. Bu kabilelerin birkaçı, “Daki” ortak adı altında bir kabile birliğinde birleşmiştir. Bu kabileler arasında, Part İmparatorluğu'nun gelecekteki liderleri ve kurucuları olan Arşak ve Trdat kardeşlerin ortaya çıktığı Parn kabilesi ön plana çıkmıştır.

Antik Çağ'da Parnlar, Aral Denizi bölgesi ve Mangışlak bozkırlarında ve Kopet Dağları'nın kuzey yamaçlarında yaşamıştır. Bu bölge, günümüzde Karakalpakistan'daki (Özbekistan) Aral Denizi civarındaki topraklar ile Hazar Denizi'nin doğu kıyısındaki Mangıstav bölgesine (Kazakistan) ve Kopet Dağları'nın (Türkmenistan) kuzey kısmına tekabül etmektedir.

M.Ö. 250'de Arşak, Parthia'yı ele geçirmiştir. Parthia, önce Ahameniş İmparatorluğu'nun, daha sonra da Seleukos İmparatorluğu'nun bir satraplığı (il) olmuştur. Bu topraklar günümüzde Nişabur (İran), Merv ve Sanjan (Türkmenistan) ve Herat (Afganistan) şehirleri arasında bulunan bölgedir.

Parthia terimi, eski Farsçada “Apartik” adlı yerin, Yunanca telaffuzunun bir çeşididir.

Isaac Partev 338’de doğmuştur. Babası katolikos I. Nerses, annesi Sandukht Mamikoni’dir. Isaac’ın kızı Saakanush ise Mamikoni ailesinden Vardan ile evlenmiştir.

İsim oluşturan “*nush*” kelimesinin Farsçada farklı anlamları bulunmakla birlikte “tatlı, sevimli ve çekici” anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda “bir şeyin parçası” anlamındadır. Farsçada isim oluşturan “*dukht*” kelimesi ise “kız” anlamına gelmektedir.

Hosrovaht, Ermenistan eyaletinin valisi III. Trdat’ın kız kardeşidir. Sandukht, Isaac Partev’in annesi Katolikos Nerses’in karısıdır. Saakanush, Katolikos Partev’in kızıdır. Valilerin ve nahararların erkek isimleri gibi tüm kadın isimleri de Part-Farsçadır.

Part kraliyet hanedanının Ermenistan eyaletindeki en güçlü ailesi Arşak Hanedanı olup, onların ardından Mamikoni Hanedanı gelmektedir. Mamikoni klanı ile birleşen katolikos, valiye karşı büyük bir güç haline gelmiştir. Mamikoni klanı ise Hint-Part kökenli idi.

Isaac Partev ve ortağı Mesrop Maştots, 407’de Ermeni dilini ve yazısını inşa eden kişidir. Ermeni dili; yakın feodal ailelerin lehçelerini, Pers dilinin Part lehçesini ve Yunanca ile Süryanice dillerinin bileşiminden oluşmaktadır. Ermenice yazının inşasından önce Ermenistan eyaletinde Hristiyan ibadetleri iki dilde gerçekleştirilmekteydi: Yunanca ve Süryanice-Aramice. İlde irili ufaklı klanlar ile kabileler birlikte yaşamakta, çeşitli diller konuşulmaktaydı. Dolayısıyla birbirlerini anlamamakta, kabile düzeyinde bölünmeler ortaya çıkmaktaydı.

Bu dönemden itibaren Ermenilerle bağlantılı olan tarihî olaylar çarpıtılmaya başlamaktadır. İsa Hristiyanlığı ilan etmiş, Ermeniler bu dini geliştirmiş; Ermeniler, Yakın ve Orta Doğu paganları ve Transkafkasya Hristiyanlığı kabul etmiştir. Daha sonra Agafangel, “Ermenilerin Hristiyan İncasına Dönüştürülmesinin Tarihi” kitabında IV. yüzyılın başlarında Ermenilerin paganizmden Hristiyanlığa geçmesini ve Hristiyanlığın Ermenistan vilayetinde resmi din olarak ilan edilmesini anlatmıştır.

Part Krallığı’nın ortadan kaybolmasından sonra Hristiyanlığın Ermenistan denilen topraklarda yayılması başlamıştır. Roma ve Sasani imparatorlukları arasında sürekli savaşlar vuku bulmuştur. Ermenistan eyaleti üzerindeki egemenlik sürekli el değiştirmiştir. 276’da Ermenistan valisi olan I. Şapur’un

oğlu Narse, bir darbe ile iktidara gelmiş ve 293-303 yılları arasında Sasani İmparatorluğu'nun şahinşahı olmuştur. 298'de Sasaniler Romalılara mağlıp olmuş ve III. yzyılın ortalarında Narse, Sasani İmparatorluğu'nun Ermenistan ve İberya eyaletlerini Roma'ya devrettiği ve Persler tarafından fethedilen tvm toprakları içinde iade ettiği sözde bir barış anlaşması imzalamıştır (Nisibis Antlaşması). Bu dönemde bölgede Hristiyanlık sağlam bir şekilde yerleşmiştir.

Arşakların Part ailesinin temsilcileri, Ermenistan eyaletinin valilik görevlerini üstlenmiş, daha sonra kiliseye de başkanlık etmişlerdir. 361 yılında Katolikos Nerses yönetiminde kilise bağımsız hale gelmiş, manastırlar ve okullar inşa edilmiştir. Arshakidler Mamikoni klanı ile akraba olmuşlar.

Nerses'in oğlu Katolikos Isaac Partev ve ona yakın, konuşma dili benzer olan nahararlar yeni bir dil yaratmış; eyalete Ermenistan, kiliseye de Ermeni denildiği için dile de Ermenice denmiştir. İncil böylelikle yeni bir dile çevrilmiştir. Kilise, tvm Hristiyanlara yeni alfabeyi ve dili yoğun bir şekilde oğretmeye başlamış, feodal beylerin yardımıyla yoğun bir şekilde yeni okullar açılmıştır. Aramice yazının temeli ve Farsçanın Part lehçesi konuşma dili olarak kabul edilmiştir.

Arşaklar ve Mamikonilere Artsruni klanı (başlangıçta putperestliğe dönüş için savaşan), Bagratuni klanı ve diğer klanlar katılmıştır. Partlar bu yıllarda tarihi terk etmeye, arta kalan parçaları böylece Ermeniler olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Birkaç yzyıl boyunca Hristiyanlığın yayılması ve putperestliğe karşı mücadele devam etmiştir. Valiler bazen kiliseyle tartışmış, hatta bazen katolikosları ldmştr; ancak hiçbir zaman kilisenin mülkiyetini talep etmemişlerdir. Bunu ilk yapan Pap (Büyük Ermenistan valisi, 371-374) olmuştur. Kilise adamlarına vergi ödemeyi bırakmış, kiliselere ait toprakların çoğunu elinden almış, hatta Katolikos I. Nerses'i zehirleyerek öldürmüştür. Pap, eyalet kurallarına uyduğu sürece Romalıların onları destekleyeceğini anlamıştır. Romalıların hoşlanmadığı Perslerle teması yeniden kurmuştur. Romalılar, Hristiyanlaştırma yoluyla Ermenistan eyaletini Sasanilerden almak istemiştir. İmparator, Pap'ı davet ederek maiyetiyle birlikte tutuklamış ve öldürmüştür. Bu hareket, eyaleti köklerine, yani Zerdştlğe ve Perslere döndürmek için son girişim olmuştur.

Daha sonra çeşitli klanlar arasında kanlı çatışmalar da yaşanmış; bu çatışmalar bir yanda valiler ve yandaşları, diğer yanda katolikoslar ve büyük klanlar arasında da vuku bulmuştur. Örneğin, İnan Ermenistanı'nın marzpanı (valisi) (564-572) Chikhor-Vishnasp Suren, Zerdştlğu desteklemiş; ayrıca Hristiyan

Ermenilerini gizlice Bizans'ın safına geçmekle suçlayarak onlara zulmetmiştir. III. Vardan Mamikoni liderliğindeki Hristiyanlar tarafından öldürülmüştür. III. Vardan bu olaydan sonra katolikoslarla birlikte Bizans'ta saklanmıştır.

Kilise, bazen valinin bazen de büyük Hristiyan nahararların yardımıyla pagan aileleri yok etmiş; mallarına kilise, vali veya nahararlar lehine el konmuştur. Hristiyanlığı kabul eden ama itaat etmek istemeyen kabileler de bu süreçte yok edilmiştir. Kilise kendisinin Arminia eyaletinin valisi ve tüm klanlar üzerinde mutlak üstünlüğünü hedefleyen bir merkezleşme mücadelesi vermiş, adeta özerklik şeklinde bir kilise monarşisi kurmuştur. Bu, Büyük Ermenistan eyaletinin batı kısmında küçük bir alanda, Roma ve Bizans imparatorlukları altında gerçekleşmiştir. Bu, eyaletin ana, doğu kısmının bulunduğu Sasani İmparatorluğu ve Arap Halifeliği altında olmuştur. Batı kesiminde klanların Hristiyanlaşması ve Ermenileşmesi, çoğunluğun Zerdüştlükten ayrılmak istemediği doğu kesiminden daha hızlı gerçekleşmiştir.

Doğu Anadolu, İran ve Büyük Ermenistan eyaleti de dâhil olmak üzere Transkafkasya'nın Araplar tarafından fethinden sonra (640-658) paganizm hızla kaybolmaya başlamıştır. El-Arminiyya vilayetinde yaşayan boylar arasında Hristiyanlık yayılmıştır.

Ermenistan Apostolik Kilisesi, dogma ve ritüeller bakımından birtakım özelliklere sahip olan Ortodoks Kilisesi, Bizans Ortodoksluğu ve Roma Katolikliğinden farklıdır. İbadette Ermeni ayini ve Grabar dili (eski Ermeni dili) kullanılırken, Ermeni haçı özel bir şekle sahiptir. Ayrıca "matah" kurban etme geleneği vardır (hayvanlar kurban edilir) ve istavroz çıkarma soldan sağa şeklinde uygulanmaktadır.

451 yılında Ermeni Kilisesi, Kalkedon Konsili'nin İsa'nın ikili doğasına ilişkin kararını kabul etmeyerek Hristiyanlığın diğer kollarından kopmuştur. Kalkedon şehri, şimdiki İstanbul'un Kadıköy ilçesidir.

"Apostolik" adı, "Hristiyanlığın Ermenistan'a Mesih'in öğrencileri ve havarileri olan Thaddeus ve Bartalmay tarafından getirildiği" anlamına gelmektedir. Ermeni Kilisesi, Aydınlatıcı Gregory'nin adından sonra "Gregoryen" olarak da adlandırılır.

Ermenistan laik bir devlettir. Ermenistan Anayasası (Madde 18/1), "Ermeni Apostolik Kutsal Kilisesi'nin ulusal bir kilise olarak Ermeni halkının manevi yaşamında, ulusal kültürlerinin geliştirilmesinde ve onların korunmasında" münhasır misyonunu belirler.